

Samling af Afgørelser

DOMSTOLENS DOM (Første Afdeling)

13. december 2018*

»Appel – erstatningssøgsmål – artikel 340, stk. 2, TEUF – urimelig lang procedure i forbindelse med en sag ved Den Europæiske Unions Ret – erstatning for en skade, som sagsøgeren angiveligt har lidt – økonomisk skade – omkostninger til bankgaranti – årsagssammenhæng – morarente – ikke-økonomisk skade«

I sag C-150/17 P,

angående en appel i henhold til artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol, iværksat den 24. marts 2017,

Den Europæiske Union repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, ved J. Inghelram og E. Beysen, som befuldmægtigede,

appellant,

de øvrige parter i appelsagen:

Kendrion NV, Zeist (Nederlandene), ved advokaterne Y. de Vries, T. Ottervanger og E. Besselink,

sagsøger i første instans,

Europa-Kommissionen ved C. Urraca Caviedes, S. Noë og F. Erlbacher, som befuldmægtigede,

intervenient i første instans,

har

DOMSTOLEN (Første Afdeling),

sammensat af vicepræsidenten, R. Silva de Lapuerta (refererende dommer), som fungerende formand for Første Afdeling, og dommerne J.-C. Bonichot, E. Regan, C.G. Fernlund og S. Rodin,

generaladvokat: N. Wahl,

justitssekretær: A. Calot Escobar,

på grundlag af den skriftlige forhandling,

og efter at generaladvokaten har fremsat forslag til afgørelse den 25. juli 2018,

afsagt følgende

* Processprog: nederlandsk.

Dom

- 1 Ved sin appel har Den Europæiske Union nedlagt påstand om delvis ophævelse af Den Europæiske Unions Rets dom af 1. februar 2017, Kendrion mod Den Europæiske Union (T-479/14, herefter »den appellerede dom«, EU:T:2017:48), hvorved Retten tilpligtede Den Europæiske Union at betale en erstatning på 588 769,18 EUR og på 6 000 EUR til Kendrion NV for henholdsvis den økonomiske og den ikke-økonomiske skade, som dette selskab havde lidt som følge af tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i den sag, der gav anledning til dom af 16. november 2011, Kendrion mod Kommissionen (T-54/06, ikke trykt i sml., EU:T:2011:667) (herefter »sag T-54/06«), og frifandt Unionen i øvrigt.
- 2 Ved sin kontraappel har Kendrion i det væsentlige nedlagt påstand om, at den appellerede dom ophæves, og at selskabet tilkendes erstatning på 2 308 463,98 EUR, eller subsidiært i en størrelsesorden, som Domstolen måtte finde passende for den økonomiske skade, og erstatning på 1 700 000 EUR, eller subsidiært i en størrelsesorden, som Domstolen måtte finde passende, for den ikke-økonomiske skade.

Retsforskrifter

Folkeretten

- 3 Artikel 6, stk. 1, i den europæiske konvention til beskyttelse af menneskerettigheder og grundlæggende frihedsrettigheder, undertegnet i Rom den 4. november 1950 (herefter »EMRK«), bestemmer:

»Enhver har ret til en retfærdig og offentlig rettergang inden en rimelig frist for en uafhængig og upartisk domstol, der er oprettet ved lov, når der skal træffes afgørelse enten i en strid om hans borgerlige rettigheder og forpligtelser eller angående en mod ham rettet anklage for en forbrydelse. [...]«

- 4 Artikel 41 i EMRK har følgende ordlyd:

»Hvis Domstolen finder, at der er sket en krænkelse af konventionen eller de dertil knyttede protokoller, og hvis vedkommende høje kontraherende parts interne ret kun tillader delvis skadesløsholdelse, skal Domstolen om nødvendigt tilkende den forurettede part passende erstatning.«

EU-retten

Chartret

- 5 Afsnit VI i Den Europæiske Unions charter om grundlæggende rettigheder (herefter »chartret«), med titlen »Retfærdighed i retssystemet«, omfatter artikel 47, der har overskriften »Adgang til effektive retsmidler og til en upartisk domstol«, og som bestemmer:

»Enhver, hvis rettigheder og friheder som sikret af EU-retten er blevet krænket, skal have adgang til effektive retsmidler for en domstol under overholdelse af de betingelser, der er fastsat i denne artikel.

Enhver har ret til en retfærdig og offentlig rettergang inden en rimelig frist for en uafhængig og upartisk domstol, der forudgående er oprettet ved lov. Enhver skal have mulighed for at blive rådgivet, forsvaret og repræsenteret.

[...]«

6 I forklaringerne til chartret (EUT 2007, C 303, s. 17) er det præciseret, at chartrets artikel 47, stk. 1, er baseret på artikel 13 i EMRK. Chartrets artikel 47, stk. 2, svarer til artikel 6, stk. 1, i EMRK.

7 Chartrets artikel 52 med overskriften »Rækkevidde og fortolkning af rettigheder og principper« bestemmer følgende:

»[...]

3. I det omfang dette charter indeholder rettigheder svarende til dem, der er sikret ved [EMRK], har de samme betydning og omfang som i konventionen. Denne bestemmelse er ikke til hinder for, at EU-retten kan yde en mere omfattende beskyttelse.

[...]«

Statutten for Den Europæiske Unions Domstol

8 Artikel 56, stk. 2, i statutten for Den Europæiske Unions Domstol bestemmer:

»[Der kan iværksættes appel til Domstolen] af enhver part, som helt eller delvis ikke har fået medhold [...]«

Tvistens baggrund

9 Ved stævning indleveret til Rettens Justitskontor den 22. februar 2006 anlagde Kendrion sag til prøvelse af Kommissionens beslutning K(2005) 4634 af 30. november 2005 om en procedure efter artikel [101 TEUF] (sag COMP/F/38 354 – Industrisække) (herefter »beslutning K(2005) 4634«). I stævningen nedlagde Kendrion i det væsentlige påstand principalt om hel eller delvis annullation af denne beslutning, subsidiært om annullation eller nedsættelse af den bøde, som Kendrion var blevet pålagt ved nævnte beslutning.

10 Ved dom af 16. november 2011, Kendrion mod Kommissionen (T-54/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:667), frifandt Retten Kommissionen.

11 Ved stævning indleveret den 26. januar 2012 appellerede Kendrion dommen af 16. november 2011, Kendrion mod Kommissionen (T-54/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:667).

12 Ved dom af 26. november 2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771), forkastede Domstolen appellen.

Sagen for Retten og den appellerede dom

13 Ved stævning indleveret til Rettens Justitskontor den 26. juni 2014 anlagde Kendrion sag på grundlag af artikel 268 TEUF mod Den Europæiske Union med påstand om erstatning for den skade, som selskabet hævder at have lidt som følge af den urimeligt lange procedure ved Retten i forbindelse med sag T-54/06.

14 I den appellerede dom udtalte og bestemte Retten:

»1) Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, tilpligtes at betale en erstatning på 588 769,18 EUR til [Kendrion] for den økonomiske skade, som selskabet har lidt som følge af tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i [sag T-54/06].

- 2) Den Europæiske Union, repræsenteret ved Domstolen, tilpligtes at betale en erstatning på 6 000 EUR til Kendrion for den ikke-økonomiske skade, som dette selskab har lidt på grund af overskridelsen af den rimelige sagsbehandlingstid i sag T-54/06.
- 3) Erstatningerne i punkt 1) og 2) forhøjes med morarenter regnet fra denne doms afsigelse, indtil fuld betaling sker, med den rentesats, som er fastsat af Den Europæiske Centralbank (ECB) for de vigtigste refinansieringstransaktioner, forhøjet med 3,5 procentpoint.
- 4) I øvrigt frifindes [Den Europæiske Union].
- 5) Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, tilpligtes at bære sine egne omkostninger og at betale de af Kendrion afholdte omkostninger vedrørende den formalitetsindsigelse, som gav anledning til kendelsen af 6. januar 2015, Kendrion mod Den Europæiske Union (T-479/14, ikke trykt i Sml., EU:T:2015:2).
- 6) Kendrion og Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, bærer hver deres egne omkostninger vedrørende den sag, som har givet anledning til nærværende dom.
- 7) Europa-Kommissionen bærer sine egne omkostninger.«

Parternes påstande

15 Den Europæiske Union har nedlagt følgende påstande:

- Punkt 1 i den appellerede doms konklusion ophæves.
- Den af Kendrion i første instans nedlagte påstand om betaling af erstatning for den økonomiske skade, som selskabet angiveligt har lidt, forkastes, eller subsidiært nedsættes denne erstatning til 175 709,87 EUR.
- Kendrion tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

16 Kendrion har nedlagt følgende påstande:

- Appellen afvises.
- Subsidiært: Appellen forkastes.
- Appellanten tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

17 Kommissionen har nedlagt påstand om, at appellen tages til følge i sin helhed.

18 Ved sin kontraappel har Kendrion har nedlagt påstand om, at punkt 1-6 i den appellerede doms konklusion ophæves, og der træffes ny afgørelse, idet:

- Kendrion tilkendes erstatning på 2 308 463,98 EUR eller subsidiært i en størrelsesorden, som Domstolen måtte finde passende for den økonomiske skade, og erstatning på 1 700 000 EUR eller subsidiært i en størrelsesorden, som Domstolen måtte finde passende for den ikke-økonomiske skade.
- Disse beløb forhøjes med en rentesats, som [Domstolen] måtte finde passende, regnet fra den 26. november 2013.

- Subsidiært hjemvises sagen helt eller delvist til Retten med henblik på, at denne træffer afgørelse i overensstemmelse med [Domstolens] dom.
 - Den Europæiske Union tilpligtes at betale sagsomkostningerne.
- 19 Den Europæiske Union har nedlagt følgende påstande:
- Kontraappellen forkastes.
 - Kendrion tilpligtes at betale sagsomkostningerne.

Hovedappellen

Formaliteten vedrørende appellen

Parternes argumenter

- 20 Kendrion, som er indstævnt i hovedappellen, har gjort gældende, at appellen skal afvises i sin helhed af to grunde.
- 21 For det første foreligger der en interessekonflikt som følge af, at Den Europæiske Unions Domstol har besluttet selv at træffe afgørelse i sagen ved en appel. Appellen tilsidesætter således chartrets artikel 47, som sikrer retten til at få behandlet sin sag ved en upartisk og uafhængig retsinstans.
- 22 Det er således Kendrions opfattelse, at appellanten skulle have undladt at iværksætte appel af den appellerede dom.
- 23 Da beslutningen om at iværksætte nærværende appelsag samt valget og angivelsen af anbringenderne dels skulle have været truffet af et organ inden for Den Europæiske Unions Domstol, som har beføjelse hertil, som ikke er ansvarlig for at varetage sidstnævntes dømmende myndighedsfunktion, og som ikke udøver nogen indflydelse på sidstnævnte, for at være forenelig med retsplejehensyn, og der dels på ingen måde henvises til denne omstændighed i den appel, som appellanten har iværksat, er Kendrion endvidere og under alle omstændigheder af den opfattelse, at Den Europæiske Unions Domstols appel skal afvises, da dette spørgsmål ikke er afklaret.
- 24 Kendrion har for det andet anført, at Domstolen i dom af 26. november 2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771), fastslog, at erstatningssøgsmål, der indbringes for Retten, er en effektiv måde, hvorpå der kan opnås erstatning, og herved gik den således bort fra den metode til bødenedsættelse, som den havde anvendt frem til denne dom. Den omstændighed, at Den Europæiske Unions Domstol har iværksat appellen til trods for, at denne handling vil indebære omkostninger og forsinkelse for Kendrion, rejser i praksis tvivl om denne retspraksis.
- 25 Såfremt appellen antages til realitetsbehandling, har Kendrion endelig anført, at princippet om, at Domstolen skal være uafhængig og upartisk, fordrer, at Domstolens prøvelsesret i nærværende sag er begrænset til udelukkende at omfatte en vurdering af, hvorvidt Retten utvivlsomt tilsidesatte de gældende regler, eller om Rettens anvendelse eller fortolkning uden rimelig tvivl er behæftet med en retlig fejl.
- 26 Den Europæiske Union, som er appellant i hovedappellen, har bestridt de argumenter, som indstævnte i hovedappellen har fremført til støtte for den fremsatte formalitetsindsigelse.

Domstolens bemærkninger

- 27 Hvad for det første angår Kendrions argumentation om, at der foreligger en interessekonflikt som følge af, at Den Europæiske Unions Domstol har besluttet selv at prøve sagen ved en appel, og denne konflikt dermed udgør en tilsidesættelse af Kendrions grundlæggende ret til adgang til en uafhængig og upartisk domstol som fastsat ved chartrets artikel 47, stk. 2, bemærkes, at Den Europæiske Unions Domstol i henhold til artikel 13, stk. 1, TEU udgør en af Den Europæiske Unions institutioner, der omfatter flere retsinstanter, nemlig »Domstolen, Retten og et antal specialretter«, jf. artikel 19, stk. 1, TEU.
- 28 Artikel 13, stk. 2, TEU bestemmer, at hver EU-institution handler inden for rammerne af de beføjelser, der er tildelt den ved traktaterne, og i overensstemmelse med de procedurer, betingelser og mål, som er fastsat i disse.
- 29 I denne forbindelse bemærkes, at Den Europæiske Unions Domstol i henhold til artikel 268 TEUF har kompetence til at påkende tvister vedrørende de i artikel 340, stk. 2 og 3, TEUF omhandlede skadeserstatninger.
- 30 I artikel 256, stk. 1, TEUF er det præciseret, at Retten har kompetence til som første instans at træffe afgørelse i de sager, der er omhandlet i artikel 268 TEUF, og at de afgørelser, der træffes af Retten i forbindelse med disse sager, kan appelleres til Domstolen.
- 31 I denne henseende bemærkes, at ifølge artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol kan appel til Domstolen iværksættes af enhver part, som helt eller delvis ikke har fået medhold.
- 32 Hvad navnlig angår tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid skal det endvidere bemærkes, at Domstolen ved flere lejligheder har fastslået, at en tilsidesættelse fra en af Unionens retsinstanter side af dens forpligtelse ifølge chartrets artikel 47, stk. 2, til at pådømme de sager, som den får forelagt, inden en rimelig frist, bør imødegås med, at der indbringes et erstatningssøgsmål for Retten, idet et sådant søgsmål udgør en effektiv afhjælpning. Domstolen har således præciseret, at en påstand om erstatning for det tab, der er forårsaget af Rettens manglende iagttagelse af en rimelig sagsbehandlingstid, ikke kan forelægges direkte for Domstolen inden for rammerne af en appel, men skal indbringes for Retten selv (dom af 21.1.2016, Galp Energía España m.fl. mod Kommissionen, C-603/13 P, EU:C:2016:38, præmis 55 og den deri nævnte retspraksis).
- 33 Endelig skal erstatningssøgsmål efter artikel 340, stk. 2, TEUF være rettet mod Den Europæiske Union, som skal repræsenteres ved den EU-institution, hvis adfærd angiveligt har forvoldt den påberåbte skade.
- 34 Af det ovenstående følger det, for det første, at der i forbindelse med erstatningssøgsmål med en påstand i henhold til artikel 340, stk. 2, TEUF om erstatning for skade, der er opstået som følge af Rettens tilsidesættelse af pligten til at træffe afgørelse inden for en rimelig frist, som den i hovedsagen omhandlede, skal sondres mellem, på den ene side, »Den Europæiske Unions Domstol«, der i sin egenskab af EU-institution betragtes som værende årsagen til den angivelige skade og således agerer som sagsøgt i første instans og i givet fald appellant i en appelsag, og, på den anden side, Retten og Domstolen, som er de retsinstanter, Den Europæiske Unions Domstol udgøres af, og som hver især har kompetence til at påkende disse sager.
- 35 Den omstændighed, at appellant i hovedappellen i det foreliggende tilfælde er Den Europæiske Union, repræsenteret ved institutionen »Den Europæiske Unions Domstol«, og at den retsinstans, som skal træffe afgørelse i appelsagen, også er Domstolen, er ikke et valg, som appellant har truffet, men skyldes en strikt anvendelse af de EU-retlige regler på området.

- 36 For det andet gør denne omstændighed, i modsætning til hvad Kendrion har anført, ikke indgreb i den grundlæggende ret for personer, som angiveligt er blevet forurettet ved Rettens manglende iagttagelse af en rimelig sagsbehandlingstid, til en uafhængig og upartisk domstol som fastsat ved chartrets artikel 47, stk. 2, idet denne grundlæggende ret er sikret både i første instans og i forbindelse med appelsagen.
- 37 Med hensyn til proceduren i første instans har Domstolen således allerede præciseret, at Retten, der er kompetent i medfør af artikel 256, stk. 1, TEUF, og for hvilken der fremsættes et erstatningskrav for en skade, der angiveligt er opstået ved overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid, skal tage stilling til dette krav i en anden sammensætning end den, der behandlede den sag, som gav anledning til den procedure, hvis varighed kritiseres (dom af 21.1.2016, Galp Energía España m.fl. mod Kommissionen, C-603/13 P, EU:C:2016:38, præmis 56 og den deri nævnte retspraksis).
- 38 Hvad angår appelsagen tilkommer det udelukkende præsidenten for Den Europæiske Unions Domstol, som repræsenterer Den Europæiske Union, at træffe beslutning om – som i det foreliggende tilfælde – at iværksætte appel af den dom, som Retten har afsagt i forbindelse med et erstatningssøgsmål. Eftersom præsidenten for Den Europæiske Unions Domstol ligeledes er præsident for Domstolen i dennes egenskab af appelinstans, deltager præsidenten ikke i den retlige behandling af sagen, idet vicepræsidenten indtræder i dennes funktion.
- 39 For det tredje kan det i modsætning til, hvad Kendrion har hævdet, ikke med føje gøres gældende, at Den Europæiske Union skulle have undladt at iværksætte nærværende appel. Eftersom Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, ikke fik medhold i sagen i første instans, er den således i henhold til artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol berettiget til at iværksætte appel til prøvelse af Rettens dom. Der er således ingen bestemmelser i EU-retten, som begrænser parternes ret til at iværksætte en appel, hvis betingelserne i den nævnte bestemmelse er opfyldt, heller ikke når den pågældende part er Den Europæiske Union, og denne er repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol i dennes egenskab af EU-institution. Som generaladvokaten har anført i punkt 26 i forslaget til afgørelse, ville en sådan begrænsning desuden være i strid med princippet om processuel ligestilling.
- 40 Det første argument, som Kendrion har fremført til støtte for sin formalitetsindsigelse, må derfor forkastes.
- 41 Hvad for det andet angår Kendrions argument om, at appellanten i hovedsagen ved at iværksætte denne appel rejser tvivl om den antagelse, at erstatningssøgsmål er en effektiv måde, hvorpå der kan opnås erstatning, som Domstolen selv konstaterede i dom af 26. november 2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771), skal det ud over den omstændighed, at der ved argumentet ikke tages hensyn til den i denne doms præmis 27 og 34 nævnte sondring mellem, på den ene side, Den Europæiske Unions Domstol i sin egenskab af institution, som er appellant i hovedsagen, og, på den anden side, Domstolen i sin egenskab af retsinstitution, der afsagde den nævnte dom af 26. november 2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771), blot bemærkes, at den omstændighed, at Domstolen i flere domme har fastslået, at erstatningssøgsmål er en effektiv måde, hvorpå der kan opnås erstatning, på ingen måde forhindrer Den Europæiske Unions Domstol i sin egenskab af institution, der repræsenterer Unionen, mod hvilken der er anlagt et erstatningssøgsmål, i at appellere Rettens endelige afgørelse, når betingelserne i artikel 56 i statuten for Den Europæiske Unions Domstol er opfyldt, og den kan derfor ikke medføre, at appellen skal afvises fra realitetsbehandling.
- 42 Dette argument må derfor afvises.
- 43 Endelig skal Kendrions argument om, at den prøvelsesret, som Domstolen bør udøve i forbindelse med nærværende appelsag, ligeledes forkastes. Som generaladvokaten har anført i punkt 37 i forslaget til afgørelse, er der ikke noget grundlag i EU-retten for at antage, at omfanget af Domstolens prøvelsesret

i forbindelse med en appel, som Den Europæiske Union har iværksat til prøvelse af en dom, der er afsagt af Retten i forbindelse med et erstatningsøgsmål i henhold til artikel 340, stk. 2, TEUF, ændres alt efter, hvilken institution der repræsenterer Unionen.

- 44 Under disse omstændigheder antages appellen til realitetsbehandling. Denne konstatering foregriber dog på ingen måde undersøgelsen af, om visse argumenter taget hver for sig kan fremmes til realitetsbehandling (dom af 4.5.2017, RFA International mod Kommissionen, C-239/15 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2017:337, præmis 20 og den deri nævnte retspraksis).

Realiteten

- 45 Til støtte for appellen har Den Europæiske Union fremsat tre anbringender.

Parternes argumenter

- 46 Med det første anbringende har Den Europæiske Union gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved fortolkningen af begrebet »årsagssammenhæng«, idet den fastslog, at der foreligger en tilstrækkelig direkte årsagssammenhæng mellem tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 og den skade, som Kendrion har lidt som følge af, at selskabet måtte afholde omkostninger til bankgarantien i den periode, der svarer til overskridelsen af den nævnte sagsbehandlingstid.
- 47 Den Europæiske Union er navnlig af den opfattelse, at Retten baserede sig på en fejlagtig forudsætning om, at beslutningen om at stille en bankgaranti træffes på ét eneste tidspunkt, dvs. på tidspunktet for »den oprindelige beslutning« om at stille garantien. Eftersom forpligtelsen til at betale bøden var gældende under hele proceduren for Unionens retsinstanser og selv efter denne periode, idet bøden ikke blev ophævet, havde sagsøgeren i første instans mulighed for at betale bøden og således opfylde den forpligtelse, som den var pålagt i denne forbindelse. Idet sagsøgeren i første instans havde mulighed for på ethvert tidspunkt at betale bøden, udgjorde selskabets beslutning om at stille en bankgaranti under hele proceduren i stedet for at betale bøden vedvarende beslutning. Den afgørende årsag til, at sagsøgeren i første instans skulle afholde omkostninger til en bankgaranti, er selskabets egen beslutning om ikke at betale bøden og om i stedet at stille en bankgaranti, og ikke tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid.
- 48 Kommissionen er enig i de argumenter, som appellanten i hovedsagen har fremført.
- 49 Kendrion har gjort gældende, at det afgørende i nærværende sag og det, som adskiller denne fra den retspraksis, som følger af bl.a. dom af 21. april 2005, Holcim (Deutschland) mod Kommissionen (T-28/03, EU:T:2005:139, præmis 121-123), og kendelse af 12. december 2007, Atlantic Container Line m.fl. mod Kommissionen (T-113/04, ikke trykt i Sml., EU:T:2007:377, præmis 39 og 40), er, således som Retten med rette konstaterede i den appellerede doms præmis 87-89, at indstævnte i hovedappellen på det tidspunkt, hvor selskabet stillede en bankgaranti, ikke kunne og ikke med rimelighed burde forudse, at Retten ikke ville handle retmæssigt ved at træffe afgørelse efter en usædvanlig lang sagsbehandlingstid.
- 50 Idet Kendrion anerkender, at selskabet reelt set havde ret til af egne grunde frit at beslutte, hvorvidt det ville stille en bankgaranti, har det endvidere præciseret, at udøvelsen af denne ret ikke betyder, at selskabet skal bære alle de uheldige virkninger af omstændigheder, som ene og alene henhører under appellanten i hovedsagens risikofære. Endelig har Kendrion anført, at beslutningen om enten at stille en bankgaranti eller betale en bøde er en alvorlig beslutning, som ikke kan genovervejes løbende,

herunder slet ikke på daglig basis, idet der navnlig skal tages hensyn til langsigtede finansielle aftaler, aftaler, som er indgået med bankgarantistillerne, virksomhedens økonomiske situation samt forholdet til aktionærer og andre indehavere af kapitalandele.

51 Kendrion har således nedlagt påstand om, at dette anbringende skal forkastes.

Domstolens bemærkninger

52 Som allerede fremhævet af Domstolen bemærkes, at betingelsen om årsagssammenhæng i artikel 340, stk. 2, TEUF vedrører spørgsmålet om, hvorvidt der er en tilstrækkeligt direkte forbindelse mellem EU-institutionernes adfærd og skaden, hvilket det påhviler sagsøgeren at bevise, således at den anfægtede adfærd skal være den afgørende årsag til skaden (kendelse af 31.3.2011, Mauerhofer Kommissionen, C-433/10 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2011:204, præmis 127 og den deri nævnte retspraksis).

53 For at fastslå, om der er en direkte forbindelse mellem den adfærd, som Den Europæiske Unions Domstol er blevet foreholdt, og den påståede skade, skal det derfor undersøges, om tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 er den afgørende årsag til den skade, som er forbundet med betalingen af omkostninger til bankgaranti i den periode, der svarer til overskridelsen af den nævnte sagsbehandlingstid.

54 I denne henseende skal det bemærkes, at Domstolen i forbindelse med et erstatningsøgsmål mod Kommissionen med henblik på at opnå bl.a. tilbagebetaling af omkostninger til en garanti, som sagsøgerne havde stillet for at få suspenderet de i hovedsagen omhandlede – og senere ophævede – beslutninger om tilbagesøgning af restitutioner, har fastslået, at når en afgørelse, der pålægger betaling af en bøde, tillader en mulighed for at stille sikkerhed for at sikre denne betaling og morarenter indtil udfaldet af en påklage af beslutningen, følger det tab, der består af omkostninger ved sikkerhedsstillelsen, ikke af denne afgørelse, men af den berørtes eget valg om at stille sikkerhed i stedet for med det samme at overholde forpligtelsen til tilbagebetaling. Under disse omstændigheder fastslog Domstolen, at der ikke var nogen direkte årsagssammenhæng mellem den adfærd, som Kommissionen var blevet foreholdt, og det angivelige tab (jf. i denne retning dom af 28.2.2013, Inalca og Cremonini mod Kommissionen, C-460/09 P, EU:C:2013:111, præmis 118 og 120).

55 I den appellerede doms præmis 89 fastslog Retten imidlertid, at forbindelsen mellem overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 og betalingen af omkostninger til bankgarantien i den periode, der svarede til overskridelsen, ikke kunne anses for at være blevet brudt af Kendrions oprindelige beslutning om ikke med det samme at betale den bøde, der var blevet pålagt ved beslutning K(2005) 4634, og om at stille en bankgaranti.

56 Som det fremgår af den appellerede doms præmis 87 og 88, lagde Retten navnlig to omstændigheder til grund for sin konklusion i dommens præmis 89, nemlig, for det første, at tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid ikke var mulig at forudse på det tidspunkt, hvor Kendrion indgav sit søgsmål i sag T-54/06, og på det tidspunkt, hvor selskabet stillede en bankgaranti, og at selskabet med føje kunne forvente, at den nævnte sag ville blive behandlet inden for en rimelig frist, og, for det andet, at tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid skete efter Kendrions oprindelige beslutning om at stille den nævnte bankgaranti.

57 Det kan imidlertid ikke på grundlag af de to omstændigheder, som Retten angav i den appellerede doms præmis 87 og 88, fastslås, at årsagssammenhængen mellem tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 og den skade, som Kendrion har lidt som følge af, at selskabet måtte afholde omkostninger til bankgarantien i den periode, der svarer til overskridelsen af den nævnte sagsbehandlingstid, ikke kan være blevet brudt af denne virksomheds beslutning om at stille den nævnte garanti.

- 58 Dette vil kun være tilfældet, hvis det var obligatorisk at opretholde bankgarantien, således at den virksomhed, som havde indgivet et søgsmål mod en afgørelse fra Kommissionen om at pålægge denne en bøde, og som havde besluttet at stille bankgaranti for ikke at efterkomme afgørelsen med det samme, ikke havde ret til at betale bøden og ophæve bankgarantien før datoen for dømsafsigtelse i forbindelse med dette søgsmål (dom af dags dato, C-138/17 P og C-146/17 P, Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne, præmis 28).
- 59 Ligesom tilfældet er med hensyn til at stille en bankgaranti, kan den pågældende virksomhed, således som generaladvokaten har anført i punkt 57, 69 og 70 i forslaget til afgørelse, og således som Domstolen allerede har fastslået, til enhver tid frit vælge, om den af hensyn til sine finansielle interesser fortsat vil opretholde bankgarantien. Således står EU-retten på ingen måde til hinder for, at virksomheden til enhver tid ophæver den bankgaranti, den har stillet, og betaler den pålagte bøde, når virksomheden, henset til omstændighedernes udvikling i forhold til, da garantien blev stillet, vurderer, at dette vil være mere fordelagtigt for den. Dette kan bl.a. være tilfældet, når retsforhandlingerne for Retten får den pågældende virksomhed til at skønne, at dommen vil blive afsagt på et senere tidspunkt, end hvad den oprindeligt havde forventet, og at omkostningerne ved bankgarantien dermed vil blive større, end hvad den oprindeligt havde anslået, da den stillede garantien (dom af dags dato, C-138/17 P og C-146/17 P, Den Europæiske Union mod Gascogne Sack Deutschland og Gascogne, præmis 29).
- 60 Henset til den omstændighed, for det første, at den mundtlige forhandling i sag T-54/06 i september 2008, dvs. to år og seks måneder efter, at stævningen var blevet indgivet i forbindelse med sagen, således som det fremgår af Rettens konstateringer i den appellerede doms præmis 48, endnu ikke var blevet åbnet, og, for det andet, at Kendrion både i sin stævning i første instans og i sin kontraappel selv havde anført, at netop to år og seks måneder efter dennes opfattelse netop udgør en normal frist for behandling af et annullationssøgsmål på konkurrenceområdet, må det konstateres, at Kendrion senest i september 2008 måtte indse, at proceduren i denne sag ville vare meget længere, end hvad selskabet oprindeligt havde forventet, og at det, henset til de yderligere omkostninger, som opretholdelsen af bankgarantien ville indebære, kunne genoverveje, hvorvidt det var hensigtsmæssigt at opretholde den.
- 61 Under disse omstændigheder kan tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 ikke være den afgørende årsag til den skade, som Kendrion har lidt som følge af, at selskabet måtte afholde omkostninger til bankgarantien i den periode, der svarer til overskridelsen af denne sagsbehandlingstid. Således som generaladvokaten har anført i punkt 80 i forslaget til afgørelse, var skaden et resultat af Kendrions egen beslutning om at opretholde bankgarantien under hele proceduren i denne sag, til trods for de økonomiske konsekvenser, som dette indebærer.
- 62 Det følger af ovenstående betragtninger, at Retten begik en fejl ved fortolkningen af begrebet »årsagsforbindelse«, idet den fastslog, at der foreligger en tilstrækkelig direkte årsagssammenhæng mellem tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06 og den skade, som Kendrion har lidt som følge af, at selskabet måtte afholde omkostninger til bankgarantien i den periode, der svarer til overskridelsen af sagsbehandlingstiden.
- 63 Da dette anbringende skal tiltrædes, skal punkt 1 i den appellerede doms konklusion ophæves, idet det er uforholdsmæssigt at tage stilling til det andet og det tredje anbringende, som Den Europæiske Union har fremsat til støtte for sin appel.

Kontraappellen

- 64 Kendrion har til støtte for kontraappellen fremført fire anbringender.

Det tredje anbringende

- 65 Med det tredje anbringende har Kendrion foreholdt Retten, at den gav en mangelfuld begrundelse og begik en retlig fejl i forbindelse med fortolkningen af begrebet »årsagssammenhæng« ved fastsættelsen af den periode, der svarer til overskridelsen af sagsbehandlingstiden, og ved vurderingen af den økonomiske skade, som var forbundet med afholdelse af omkostningerne til en bankgaranti.
- 66 Eftersom punkt 1 i den appellerede doms konklusion, som nævnt i denne doms præmis 63, er blevet ophævet, er det uforholdende at undersøge det tredje anbringende.

Det første anbringende

Parternes argumentation

- 67 Med det første anbringende har Kendrion anført, at Retten begik en retlig fejl og gav en mangelfuld begrundelse ved fastsættelsen af den rimelige sagsbehandlingstid og dermed også af overskridelsen af denne sagsbehandlingstid, idet den fastslog, at en sagsbehandlingstid på 26 måneder (15 måneder plus 11 måneder) mellem afslutningen på den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling var passende til behandlingen af sag T-54/06.
- 68 Kendrion har for det første anført, at Retten ved fastsættelsen af den rimelige sagsbehandlingstid først skulle have taget hensyn til procedurens samlede varighed. Derefter skulle Retten på grundlag af både Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis og den detaljerede rapport fra 2012, »De europæiske retssystemer«, som er udarbejdet af Den Europæiske Kommission for et Effektivt Retsvæsen (CEPEJ) (herefter »CEPEJ's rapport fra 2012«), og under hensyntagen til den kompleksitet, der er forbundet med Rettens internationale karakter, havde fastsat den rimelige sagsbehandlingstid vedrørende sag T-54/06 til to år og seks måneder. Endelig skulle Retten således have fastslået, at den rimelige sagsbehandlingstid var blevet overskredet med tre år og tre måneder.
- 69 Kendrion har præciseret, at mere end to år og seks måneder ligeledes kan være rimelig tid til at behandle en sag som den i hovedsagen omhandlede, for så vidt som der er en særlig begrundelse. Efter Kendrions opfattelse er der dog ikke nogen af omstændighederne i sagen, som kan begrunde, at proceduren for Retten skulle vare længere end to år og seks måneder og slet ikke 26 måneder fra afslutningen på den skriftlige forhandling til indledningen af den mundtlige forhandling i denne procedure.
- 70 For det andet begrundede Retten ikke sin vurdering i den appellerede doms præmis 58 hverken med hensyn til sagsbehandlingstiden på 15 måneder eller med hensyn til forlængelsen på en måned for hver yderligere sag. Endvidere er der tale om en selvmodsigelse, for så vidt som denne tilgang bygger på den opfattelse, at kompleksiteten stiger med antallet af sager, idet der allerede er blevet taget hensyn til denne kompleksitet ved fastsættelsen af, at der i alle kartelsager kan tillades en passivitetsperiode på 15 måneder, og idet Domstolen i dom af 26. november 2013, Kendrion mod Kommissionen (C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 104), fastslog, at de anbringender, som Kendrion havde fremsat, »ikke frembød en særligt høj sværhedsgrad«.
- 71 Den Europæiske Union er af den opfattelse, at Kendrions argumenter skal afvises, og at de under alle omstændigheder er ugrundede.

Domstolens bemærkninger

- 72 Hvad først angår argumentationen om en retlig fejl ved fastsættelsen af den rimelige sagsbehandlingstid skal det for det første bemærkes, at det i modsætning til, hvad Kendrion lader forstå, følger af den appellerede dom, at Retten i forbindelse med fastsættelsen af den rimelige sagsbehandlingstid og dermed også af overskridelsen af denne sagsbehandlingstid tog hensyn til den samlede varighed af proceduren i sag T-54/06.
- 73 I den appellerede doms præmis 62 præciserede Retten således, at undersøgelsen af sagsakterne i den nævnte sag ikke havde afsløret omstændigheder, der gjorde det muligt at fastslå en periode med ubegrundet passivitet mellem dels indleveringen af stævningen og indleveringen af duplikken, dels indledningen af den mundtlige forhandling og domsafsigelsen i den nævnte sag. Det følger heraf, at Retten efterprøvede, om varigheden af første og sidste fase i proceduren i sag T-54/06 havde været passende til behandling af sagen, idet Retten alene anså procedurens mellemfase, dvs. fasen mellem afslutningen på den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling, for at være urimelig. Denne omstændighed medførte følgelig en uberettiget forlængelse af procedurens samlede varighed som omhandlet i chartrets artikel 47, stk. 2.
- 74 For det andet er det, i modsætning til hvad Kendrion har anført, ikke i EU-retten fastsat, at to år og seks måneder anses for en rimelig frist efter chartrets artikel 47, stk. 2, for Rettens behandling af konkurrencesager som den i hovedsagen omhandlede.
- 75 Til støtte for sin argumentation har Kendrion henvist til Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis og CEPEJ's rapport fra 2012.
- 76 For så vidt angår Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis bemærkes, at selv om de principper, der følger heraf med hensyn til retten for enhver til en rettergang inden en rimelig frist i henhold til artikel 6, stk. 1, i EMRK, i lyset af chartrets artikel 52, stk. 3, kan tages i betragtning med henblik på at afgrænse rækkevidden og betydningen af den tilsvarende ret i chartrets artikel 47, stk. 2, har Kendrion imidlertid ikke, som generaladvokaten har anført i punkt 146 i forslaget til afgørelse, nævnt nogen domme fra Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol, hvoraf det fremgår, at to år og seks måneder skal anses for at være en rimelig frist for Rettens behandling af konkurrencesager som den i hovedsagen omhandlede.
- 77 Hvad angår CEPEJ's rapport fra 2012 skal det ud over den omstændighed, at rapporten ikke indeholder retsforskrifter, bemærkes, at rapporten indeholder en analyse af fristerne for behandling af sager ved retsinstanser i Europarådets medlemsstater og ikke ved Unionens retsinstanser. Som generaladvokaten har anført i punkt 147 i forslaget til afgørelse, kan det således ikke med rette gøres gældende, at rapporten opstiller et krav om, at en procedure vedrørende en konkurrencesag for Retten som den i hovedsagen omhandlede ikke må vare mere end to år og seks måneder.
- 78 Retten begik således ikke nogen retlig fejl, da den i den appellerede doms præmis 58 fastslog, at en sagsbehandlingstid på 26 måneder, dvs. 15 måneder plus 11 måneder, mellem afslutningen på den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling var passende til behandlingen af sag T-54/06.
- 79 Hvad endelig angår Kendrions argument, som er angivet i nærværende doms præmis 69, og som reelt tilsigter at anfægte Rettens bedømmelse af omstændighederne i sag T-54/06, bemærkes, at appellanten i kontraappellen ikke kan anmode Domstolen om at sætte sin egen bedømmelse i stedet for Rettens. Ifølge fast retspraksis er en appel således begrænset til retsspørgsmål. Følgelig er det alene Retten, der har kompetence til at fastlægge og bedømme de relevante faktiske omstændigheder såvel som til at vurdere de fremførte beviser. Bedømmelsen af disse faktiske omstændigheder og beviser er således ikke et retsspørgsmål, der som sådan kan efterprøves af Domstolen under en appelsag, medmindre disse omstændigheder og beviser er blevet gengivet urigtigt (kendelse af 3.9.2013, Idromacchine m.fl.

mod Kommissionen, C-34/12 P, ikke trykt i Sml., EU:C:2013:552, præmis 64 og den deri nævnte retspraksis). I det foreliggende tilfælde har Kendrion imidlertid ikke påberåbt sig og slet ikke godtgjort, at der er tale om en urigtig gengivelse, hvorfor dette argument ikke kan antages til realitetsbehandling.

- 80 Hvad for det andet angår argumentationen om manglende begrundelse bemærkes, at ifølge fast retspraksis skal begrundelsen for en dom klart og utvetydigt angive de betragtninger, som Retten har lagt til grund, således at de berørte parter kan få kendskab til grundlaget for den truffede beslutning, og således at Domstolen kan udøve sin prøvelsesret (jf. dom af 2.4.2009, France Télécom mod Kommissionen, C-202/07 P, EU:C:2009:214, præmis 29 og den deri nævnte retspraksis).
- 81 I modsætning til hvad Kendrion har gjort gældende, gav Retten imidlertid i den appellerede doms præmis 50-57 en tilstrækkelig begrundelse for, hvorfor den fastslog, at en sagsbehandlingstid på 26 måneder, dvs. 15 måneder plus 11 måneder, mellem afslutningen på den skriftlige forhandling og indledningen af den mundtlige forhandling var passende til behandlingen af sag T-54/06.
- 82 Følgelig skal det første anbringende delvis afvises, delvis forkastes som ugrundet.

Det andet anbringende

Parternes argumentation

- 83 Med det andet anbringende har Kendrion foreholdt Retten, at den anlagde et åbenbart urigtigt skøn og gav en mangelfuld begrundelse, da den forkastede selskabets søgsmål med påstand om erstatning for den økonomiske skade, der var lidt som følge af betaling af morarenter, med den begrundelse, at appellanten i kontraappellen ikke havde fremlagt oplysninger, der gjorde det muligt at godtgøre, at morarentebeløbet for den periode, der svarede til overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid, havde været større end den fordel, som appellanten i kontraappellen havde kunnet opnå, hvis selskabet i denne periode havde haft rådighed over et beløb svarende til bødens størrelse, forhøjet med morarenter. Endvidere har Kendrion gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl, da den afviste selskabets subsidiære påstand om, at Den Europæiske Union skulle tilpligtes at betale et beløb, som Retten måtte finde rimeligt, idet Retten havde tilstrækkelige oplysninger til at træffe afgørelse herom.
- 84 Til støtte for sin argumentation om, at der angiveligt blev anlagt et åbenbart urigtigt skøn, har Kendrion henvist dels til punkt 42 og 43 i sin stævning i første instans, hvori selskabet godtgjorde, at det skulle betale en rente på 3,56% til Kommissionen, og at det selv havde haft rådighed over et beløb svarende til de renter, der blev fastsat ved åbningen af den kredit, som selskabet rådede over i samme periode, dels til bilag V.3 til stævningen, hvori rentebeløbet blev angivet nærmere. Appellanten i kontraappellen har endvidere henvist til punkt 6 og 45 i stævningen, hvori selskabet udtrykkeligt tilbød at fremlægge beviser og dokumentation til støtte herfor. Skaden blev ligeledes nævnt i retsmødet for Retten.
- 85 Den Europæiske Union er af den opfattelse, at de argumenter, som er fremført mod Rettens bedømmelse af den økonomiske skade, som angiveligt blev lidt ved betalingen af morarenter af bøden, skal afvises, subsidiært forkastes som ugrundede. For så vidt angår argumentationen vedrørende den subsidiære påstand har Den Europæiske Union principalt anført, at en sådan påstand ikke kan antages til realitetsbehandling, og subsidiært anført, at Retten ved at forkaste påstanden om erstatning for den økonomiske skade, som selskabet havde lidt ved at betale morarenter af bøden, med den begrundelse, at appellanten i kontraappellen ikke, som det påhvilede den, havde godtgjort den påståede skade, under alle omstændigheder med rette og med en tilstrækkelig begrundelse ligeledes forkastede den subsidiære påstand.

Domstolens bemærkninger

- 86 Indledningsvis bemærkes, således som Retten bemærkede i den appellerede doms præmis 64, at ethvert tab, for hvilket der er nedlagt påstand om erstatning i forbindelse med en sag om Unionens ansvar uden for kontraktforhold, jf. artikel 340, stk. 2, TEUF, skal være faktisk og reelt (dom af 30.5.2017, Safa Nicu Sepahan mod Rådet, C-45/15 P, EU:C:2017:402, præmis 61 og den deri nævnte retspraksis).
- 87 Som generaladvokaten har anført i punkt 87 i forslaget til afgørelse, skal det i denne forbindelse bemærkes, at eftersom en handling eller undladelse fra en EU-institutions side kan give anledning til visse omkostninger for virksomheden, men samtidig give den visse gevinster, er der kun tale om skade som omhandlet i artikel 340 TEUF, når nettoforskellen mellem de omkostninger og gevinster, der er et resultat af den adfærd, som institutionen er blevet foreholdt, er negativ.
- 88 For så vidt angår den skade, som angiveligt blev lidt ved betalingen af morarenter af bøden i den periode, der svarede til overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid, foreligger der således kun en faktisk og reel skade, hvis det rentebeløb, der opstod i denne periode, er større end den fordel, som appellanten i kontraappellen har kunnet drage i denne periode ved at have rådighed over et beløb svarende til bødens størrelse, forhøjet med morarenter.
- 89 Endvidere har Domstolen præciseret, at det påhviler den part, som gør gældende, at Unionen har pådraget sig ansvar, at fremlægge afgørende beviser for det påberåbte tabs eksistens og omfang (dom af 30.5.2017, Safa Nicu Sepahan mod Rådet, C-45/15 P, EU:C:2017:402, præmis 62 og den deri nævnte retspraksis).
- 90 Efter i den appellerede doms præmis 76 at have konstateret, at Kendrion under proceduren i sag T-54/06 hverken havde betalt bøden eller morarenterne, således at Kendrion under behandlingen af denne sag havde haft rådighed over det beløb, der svarer til bødens størrelse, forhøjet med morarenter, fastslog Retten i den appellerede doms præmis 77, at appellanten i kontraappellen ikke havde fremlagt oplysninger, der gjorde det muligt at godtgøre, at det morarentebeløb, som senere var blevet betalt til Kommissionen, for den periode, der svarede til overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06, var større end den fordel, som appellanten i kontraappellen havde kunnet opnå, hvis selskabet havde haft rådighed over et beløb svarende til bødens størrelse, forhøjet med morarenter.
- 91 Endvidere bemærkede Retten i den appellerede doms præmis 78, at dens vurdering ikke ændredes af den beregningsmetode, som appellanten i kontraappellen havde foreslået, og som bestod i, at de finansieringsomkostninger, som selskabet skulle have afholdt som følge af bankfinansiering, hvis selskabet havde været forpligtet til at betale bøden den 26. august 2010, skulle fratrækkes i beløbet for den angivelige skade. I denne forbindelse konstaterede Retten i den appellerede doms præmis 79, at Kendrion i stævningen på intet tidspunkt havde gjort gældende eller, a fortiori, godtgjort, at selskabet havde været nødsaget til at søge tredjemands finansiering for at kunne betale den bøde, som Kommissionen havde pålagt.
- 92 Som det følger af nærværende doms præmis 86-89, var det således med rette, at Retten i den appellerede doms præmis 80 dels fastslog, at appellanten i kontraappellen ikke havde godtgjort, at selskabet i den periode, der svarer til overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid i sag T-54/06, havde lidt faktisk og reel skade som følge af, at selskabet havde været nødt til at betale morarenter af den ubetalte bøde, dels dermed konkluderede at påstanden om erstatning for den angivelige skade, der var lidt i den forbindelse, skulle forkastes.
- 93 Imidlertid har Kendrion for det første gjort gældende, at Retten anlagde et åbenbart urigtigt skøn i den appellerede doms præmis 77 og 79, hvilket følger af punkt 42 og 43 i selskabets stævning i første instans og navnlig af bilag V.3 til stævningen.

- 94 I denne forbindelse bemærkes, at det følger af Domstolens faste praksis, at en urigtig gengivelse af omstændighederne skal fremgå på åbenbar vis af sagsakterne, uden at det skal være fornødent at foretage en fornyet vurdering af de faktiske omstændigheder og beviserne (dom af 8.3.2016, Grækenland mod Kommissionen, C-431/14 P, EU:C:2016:145, præmis 32 og den deri nævnte retspraksis).
- 95 I modsætning til hvad Kendrion har anført, fremgår det hverken af tabellen i bilag V.3 til Kendrions stævning i første instans, der viser de omkostninger, som selskabet angiveligt skulle afholde i forbindelse med bankfinansiering af bøden og renterne, såfremt det havde været forpligtet til at betale bøden den 26. august 2010, eller af det i punkt 45 i stævningen i første instans indeholdte tilbud om at fremlægge dokumentation vedrørende bilag V.3, at den appellerede doms præmis 77 og 79 er behæftet med et åbenbart urigtigt skøn. Ganske vist følger det af disse elementer, at Kendrion har beregnet skadens omfang under hensyntagen til den fordel, som selskabet kunne have opnået, såfremt bøden ikke skulle betales, hvilket Retten på ingen måde underkendte. Derfor kunne Retten i den appellerede doms præmis 79, uden at der var tale om urigtig gengivelse, konstatere, at Kendrion ikke havde godtgjort at have været nødsaget til at søge tredjemands finansiering for at kunne betale den bøde, som selskabet var blevet pålagt.
- 96 For det andet har Kendrion anført, at Retten gav en mangelfuld begrundelse, da den i den appellerede doms præmis 80 forkastede selskabets påstand om erstatning for den skade, selskabet havde lidt som følge af, at det måtte betale morarenter i den periode, der svarer til overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid.
- 97 Den begrundelse, som Retten gav i den appellerede doms præmis 76-79, er imidlertid tilstrækkelig til, at Kendrion får kendskab til de grunde, som Retten støttede sig på for at forkaste Kendrions påstand om erstatning for morarenter, og at Domstolen råder over de til udøvelse af sin prøvelsesret nødvendige oplysninger under en appelsag.
- 98 Heraf følger, at den appellerede dom i overensstemmelse med den retspraksis, som er angivet i nærværende doms præmis 80, ikke er behæftet med begrundelsesmangel i denne forbindelse.
- 99 For det tredje har Kendrion foreholdt Retten, at den begik en retlig fejl ved at forkaste selskabets subsidiære påstand om, at Den Europæiske Union skulle tilpligtes at betale et beløb, som Retten måtte finde rimeligt, idet den havde tilstrækkelige oplysninger til at træffe afgørelse herom.
- 100 Henset til dels den appellerede doms præmis 80 og navnlig Rettens konstatering af, at der ikke forelå en faktisk og reel skade ved betalingen af morarenter, dels den retspraksis, som er anført i den appellerede doms præmis 35 og 36, hvorefter sagsøgte må frifindes i det hele, så snart en af betingelserne for Unionens ansvar uden for kontraktforhold ikke er opfyldt, uden at det er nødvendigt at undersøge, om de øvrige betingelser er opfyldt (jf. bl.a. dom af 14.10.1999, Atlanta mod Det Europæiske Fællesskab, C-104/97 P, EU:C:1999:498, præmis 65), følger det af den appellerede dom, at Retten forkastede enhver påstand om erstatning, der var forbundet med betaling af disse renter.
- 101 Under disse omstændigheder er den argumentation, som Kendrion har fremført i forbindelse med dette anbringende, grundløs.
- 102 Det andet anbringende skal derfor forkastes i sin helhed som ugrundet.

Det fjerde anbringende

Parternes argumentation

- 103 Med det fjerde anbringende har Kendrion gjort gældende, at Retten begik en retlig fejl ved fastsættelsen af erstatningen for den ikke-økonomiske skade, der blev påført som følge af overskridelsen af en rimelig sagsbehandlingstid. Navnlig ved i denne forbindelse at tilkende Kendrion et symbolsk erstatningsbeløb på 6 000 EUR i stedet for et beløb svarende til 5% af bødens størrelse tilsidesatte Retten Kendrions ret til en passende erstatning som sikret ved artikel 41 i EMRK og dermed selskabets ret til adgang til effektive retsmidler som sikret ved chartrets artikel 47. Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis vedrørende artikel 41 i EMRK, sammenholdt med Domstolens konklusion i dom af 17. december 1998, Baustahlgewebe mod Kommissionen (C-185/95 P, EU:C:1998:608), taler til fordel for denne argumentation.
- 104 Kendrion har nedlagt subsidiær påstand om, at selskabet tilkendes erstatning i en størrelsesorden, som Domstolen selv måtte finde passende for en EU-institutions tilsidesættelse af det grundlæggende princip om en rimelig sagsbehandlingstid, eller at sagen hjemvises til Retten.
- 105 Den Europæiske Union er af den opfattelse, at anbringendet skal afvises, og at det under alle omstændigheder skal forkastes som ubegrundet.

Domstolens bemærkninger

- 106 For det første bemærkes, at den retspraksis, der følger af dom af 17. december 1998, Baustahlgewebe mod Kommissionen (C-185/95 P, EU:C:1998:608), som Kendrion har henvist til for at underbygge sit argument om, at Retten begik en retlig fejl, da den fastsatte den ikke-økonomiske skade, og til støtte for sit krav om erstatning af et beløb svarende til 5% af bødens størrelse, som generaladvokaten har anført i punkt 127 i forslaget til afgørelse, er blevet ændret af Domstolen (jf. i denne retning dom af 26.11.2013, Kendrion mod Kommissionen, C-50/12 P, EU:C:2013:771, præmis 77-108 og den deri nævnte retspraksis), og derfor ikke længere er relevant med henblik på at fastsætte et beløb, som i henhold til artikel 340 TEUF skal erstatte den ikke-økonomiske skade, som er forårsaget ved tilsidesættelsen af en rimelig sagsbehandlingstid.
- 107 Under disse omstændigheder skal Kendrions argumentation forkastes, for så vidt som den tilsigter at anfægte Rettens afslag på tilkendelse af et beløb svarende til 5% af den pålagte bøde og opnå tilkendelse af dette beløb ved nærværende dom.
- 108 For det andet bemærkes, at i modsætning til hvad appellanten i kontraappellen har anført, henset til skadens immaterielle eller ikke-økonomiske karakter, kan en erstatning som den i hovedsagen omhandlede i henhold til artikel 340 TEUF udgøre tilstrækkelig erstatning for en sådan skade (jf. i denne retning dom af 14.6.1979, V. mod Kommissionen, 18/78, EU:C:1979:154, præmis 19), således at appellanten i kontraappellen ikke kan påberåbe sig retten til effektive retsmidler som sikret ved chartrets artikel 47.
- 109 Eftersom artikel 41 i EMRK, som det fremgår af nærværende doms præmis 6, ikke svarer til chartrets artikel 47, kan Den Europæiske Menneskerettighedsdomstols praksis med hensyn til artikel 41 i EMRK under alle omstændigheder ikke drage bedømmelsen i den appellerede doms præmis 135 i tvivl.
- 110 Endelig skal det bemærkes, at Domstolen gentagne gange i forbindelse med erstatningssøgsmål har konkluderet, at Retten, når først den har fastslået, at der foreligger en skade, alene har kompetence til inden for rammerne af den nedlagte påstand at fastslå, hvorledes og i hvilket omfang skaden skal erstattes. For at Domstolen kan udøve sin domstolskontrol med Rettens domme, skal disse imidlertid

være tilstrækkeligt begrundede, ligesom de hvad angår vurderingen af tabet skal angive de kriterier, der er lagt til grund for fastsættelsen af erstatningsbeløbet (dom af 30.5.2017, *Safa Nicu Sepahan mod Rådet*, C-45/15 P, EU:C:2017:402, præmis 50 og 51 og den deri nævnte retspraksis).

- 111 Som generaladvokaten har anført i punkt 124 i forslaget til afgørelse, gav Retten imidlertid i den appellerede doms præmis 117-128 en tilstrækkelig begrundelse for at fastslå, at appellanten i kontraappellen på tilstrækkelig vis havde godtgjort visse af de hævdede former for ikke-økonomisk skade, hvorimod de øvrige former for ikke-økonomisk skade ikke var blevet godtgjort. Dernæst anførte Retten i den appellerede doms præmis 129, at den konstaterede ikke-økonomiske skade, dvs. den skade, som var lidt som følge af den langvarige periode med usikkerhed, som selskabet oplevede i forbindelse med proceduren i sag T-54/06, under omstændighederne i det foreliggende tilfælde ikke fuldt ud blev erstattet ved konstateringen af, at der var sket en tilsidesættelse af en rimelig sagsbehandlingstid. Endelig henviste Retten i den appellerede doms præmis 130-134 til de kriterier, der var taget i betragtning ved fastsættelsen af erstatningsbeløbet.
- 112 Det kan derfor ikke foreholdes Retten, at den begik en retlig fejl, da den i den appellerede doms præmis 135 fastslog, at et beløb på 6 000 EUR til appellanten i kontraappellen udgjorde en tilstrækkelig erstatning af den skade, som selskabet havde lidt som følge af den langvarige periode med usikkerhed, som det havde befundet sig i i forbindelse med proceduren i sag T-54/06.
- 113 Det fjerde anbringende skal derfor forkastes som ugrundet.
- 114 Det følger af samtlige ovenstående betragtninger, at kontraappellen skal forkastes i sin helhed.

Søgsmålet for Retten

- 115 I overensstemmelse med artikel 61, stk. 1, i statuten for Den Europæiske Unions Domstol ophæver Domstolen, hvis den giver appellanten medhold, den af Retten truffene afgørelse. Domstolen kan i denne forbindelse enten selv træffe endelig afgørelse, hvis sagen er moden til påkendelse, eller hjemvise den til Retten til afgørelse.
- 116 Det er Domstolens opfattelse, at der i den foreliggende sag skal træffes endelig afgørelse i det erstatningssøgsmål, som Kendrion har anlagt, for så vidt som det tilsigter erstatning for den skade, der blev lidt ved afholdelse af omkostninger til bankgaranti ud over den rimelige sagsbehandlingstid i sag T-54/06.
- 117 I denne forbindelse bemærkes, at Unionens ansvar uden for kontraktforhold som omhandlet i artikel 340, stk. 2, TEUF ifølge fast retspraksis forudsætter, at en række betingelser er opfyldt, nemlig at den adfærd, som Unionens institutioner lægges til last, har været retsstridig, at der foreligger et virkeligt tab, og at der er en årsagsforbindelse mellem denne adfærd og det påståede tab (dom af 20.9.2016, *Ledra Advertising m.fl. mod Kommissionen og ECB*, C-8/15 P – C-10/15 P, EU:C:2016:701, præmis 64 og den deri nævnte retspraksis).
- 118 Som Retten bemærkede i den appellerede doms præmis 36, gælder det, at så snart en af disse betingelser ikke er opfyldt, må sagsøgte frifindes i det hele, uden at det er nødvendigt at undersøge de øvrige betingelser for et sådant ansvar (dom af 14.10.1999, *Atlanta mod Det Europæiske Fællesskab*, C-104/97 P, EU:C:1999:498, præmis 65 og den deri nævnte retspraksis). I øvrigt er Unionens retsinstanser ikke forpligtet til at undersøge disse betingelser i en bestemt rækkefølge (dom af 18.3.2010, *Trubowest Handel og Makarov mod Rådet og Kommissionen*, C-419/08 P, EU:C:2010:147, præmis 42 og den deri nævnte retspraksis).

119 Af de grunde, der er anført i nærværende doms præmis 52-62, skal det erstatningssøgsmål, som Kendrion har anlagt ved Retten, forkastes, for så vidt som hensigten med det er at opnå erstatning for den økonomiske skade, som Kendrion led ved afholdelse af omkostninger til bankgaranti ud over den rimelige sagsbehandlingstid i sag T-54/06.

Sagsomkostninger

120 I henhold til artikel 184, stk. 2, i Domstolens procesreglement træffer Domstolen afgørelse om sagsomkostningerne, såfremt appellen tages til følge, og Domstolen selv endeligt afgør sagen.

121 I henhold til procesreglementets artikel 138, stk. 1, der i medfør af det nævnte procesreglements artikel 184, stk. 1, finder anvendelse i appelsager, pålægges det den tabende part at betale sagsomkostningerne, hvis der er nedlagt påstand herom.

122 Da Den Europæiske Union har nedlagt påstand om, at Kendrion tilpligtes at betale sagsomkostningerne, og da Kendrion har tabt sagen, bør det pålægges denne at bære sine egne omkostninger og betale Den Europæiske Unions omkostninger i forbindelse med appelsagen.

123 I henhold til procesreglementets artikel 138, stk. 3, bærer Den Europæiske Union og Kendrion deres egne omkostninger i forbindelse med sagen i første instans.

124 Procesreglementets artikel 140, stk. 1, der i medfør af dette reglements artikel 184, stk. 1, finder anvendelse i appelsager, bestemmer, at medlemsstater og institutioner, der er indtrådt i en sag, hver bærer deres egne omkostninger. I henhold til procesreglementets artikel 184, stk. 4, gælder endvidere, at når en intervenient i første instans, som ikke selv har iværksat appel, har deltaget i den skriftlige eller den mundtlige del af retsforhandlingerne for Domstolen, kan sidstnævnte bestemme, at den pågældende skal bære sine egne omkostninger.

125 Kommissionen, der var intervenient i første instans, og som har deltaget i den skriftlige del af retsforhandlingerne i hovedappelsagen, bærer sine egne omkostninger i forbindelse med såvel sagen i første instans som nærværende appelsag.

På grundlag af disse præmisser udtaler og bestemmer Domstolen (Første Afdeling):

- 1) **Domskonklusionens punkt 1 i Den Europæiske Unions Rets dom af 1. februar 2017, Kendrion mod Den Europæiske Union (T-479/14, EU:T:2017:48), ophæves.**
- 2) **Den af Kendrion NV iværksatte kontraappel forkastes.**
- 3) **Det erstatningssøgsmål, som er indgivet af Kendrion NV, forkastes, for så vidt som hensigten med det er at opnå erstatning for den økonomiske skade, som består i afholdelse af omkostninger til bankgaranti ud over den rimelige sagsbehandlingstid i forbindelse med den sag, der gav anledning til dom af 16. november 2011, Kendrion mod Kommissionen (T-54/06, ikke trykt i Sml., EU:T:2011:667).**
- 4) **Kendrion NV bærer sine egne omkostninger og betaler de omkostninger, som Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, har afholdt i forbindelse med nærværende appelsag, samt bærer sine egne omkostninger i forbindelse med sagen i første instans.**
- 5) **Den Europæiske Union, repræsenteret ved Den Europæiske Unions Domstol, bærer sine egne omkostninger i forbindelse med sagen i første instans.**

- 6) Europa-Kommissionen bærer sine egne omkostninger både i forbindelse med sagen i første instans og nærværende appelsag.**

Underskrifter